

ՈՒՒԲԻՆԱ ՄԵԻԹԱՐՅԱՆ

ՀՀ արդարադատության նախարարության միջազգային իրավական համագործակցության վարչության պետ,
ԵՊՀ Իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

**ՔՐԵԱԿԱՏԱՐՈՂԱԿԱՆ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ
ՀԱԿԱՍՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՆՁԻ
ՎԵՐԱՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆԱՅՄԱՆ
ՏԵՍԱՆԿՅՈՒՆԻՑ**

Վերասոցիալականացումը պատժի նպատակ դիտարկելու պարագայում քրեակատարողական հիմնարկների առջև դրվում է որոշակի խնդիր՝ ապահովել անձի մեկուսացումը հասարակությունից՝ կատարված հանցանքին համահունչ, միաժամանակ անձի հետ տանել այնպիսի աշխատանքներ, որոնց արդյունքում նա կվերադառնա հասարակություն՝ դրսևորելով օրինապահ վարքագիծ: Նշված խնդիրների համաժամանակյա առկայությունն ինքնին հակասական, իսկ իրացվելիությունը ոչ միանշանակ է ընկալվում: Այս հիմնախնդիրն է նվիրված սույն հոդվածը, որտեղ վերլուծության են ենթարկվում քրեակատարողական հիմնարկներում վերասոցիալականացման ապահովման հետ կապված մարտահրավերները:

Հիմնաբառեր - քրեակատարողական հիմնարկներ, վերասոցիալականացում, նորմալիզացիա:

Ներածություն

Քրեակատարողական հիմնարկները՝ որպես ազատությունից զրկելու հետ կապված պատժի կատարումն ապահովող հաստատություններ, առաջին հերթին դիտարկվում են որպես անձին մեկուսացնելու և որոշակի սահմանափակ պայմաններում պահելու տեսանկյունից: Չուզահեռաբար, դատապարտյալների հետ քրեակատարողական հիմնարկներում տարվող վերսացիալականացման աշխատանքների արդյունքում ակնկալվում է, որ անձը կվերադառնա հասարակություն՝ արդեն իսկ ինտեգրված և պատրաստ իրավահպատակ վարքագիծ դրսևորելուն: Սակայն հաշվի առնելով քրեակատարողական հիմնարկներին բնորոշ առանձնահատկությունները, այդ թվում՝ դրա փակ բնույթը և բազմաթիվ սահմանափակումներ՝ հարց է առաջանում, թե արդյոք վերասոցիալականացումն իսկապես հնարավոր է ազատագրկման ձևով պատիժ նշանակելու դեպքում:

Խնդիրն ավելի է խորանում այն դեպքում, երբ քրեակատարողական հիմնարկը ոչ միայն չի կարողանում ապահովել անձի վերասոցիալականացումը, այլ հակառակը՝ անձը հիմնարկից դուրս է գալիս հանցավոր վարքագծի դրսևորման տեսանկյունից առավել արդյունավետ հմտություններով:

Վերոգրյալի համատեքստում սույն հոդվածում անդրադարձ է կատարվում քրեակատարողական միջավայրի հակասականությանը, երբ նպատակը ինքնուրույն կյանք վարող, օրինապահ քաղաքացի ձևավորելն է, սակայն որպես միջոց ընտրված է անձին մեկուսացման պայմաններում պահելը՝ վերլուծելով հակասականության կոնկրետ

դրսևորումներ և լուծման հնարավոր ուղղություններ:

Հետազոտության մեթոդաբանությունը
Հոդվածի շրջանակներում հետազոտությունն իրականացվել է առավելապես դոկտրինալ և համեմատական-իրավական մեթոդներով, ուսումնասիրվել են օրենսդրական ակտեր, գիտական գրականություն, ինչպես նաև եվրոպական երկրների օրենսդրություն: Գիտական գրականությունից հավաքագրված տվյալները դիտարկվել են ամբողջության մեջ, մեջբերված դատողություններն առանձին վերլուծվել են, ներկայացվել են դրանց առնչությամբ հեղինակի դիտարկումները, ամփոփվել են առաջարկների տեսքով:

Հետազոտության արդյունքներ և քննարկում
Պատմականորեն պետությունները հանցանք կատարած անձանց մեկուսացրել են հասարակությունից երկու հիմնական նպատակով՝ ապահովելու հասարակության անվտանգությունը և «ուղեղելու» անձին:

Հատկապես այն դեպքում, երբ վերասոցիալականացումն է դիտվում որպես պատժի նպատակ, որը բացի անձի հետ վարքագծային փոփոխությանն ուղղված աշխատանքներից ենթադրում է նաև հասարակությունում վերաինտեգրվելուն և օրինապահ վարքագիծ դրսևորելուն համապարփակ աջակցություն (այդ թվում՝ մասնագիտական ուսուցում, աշխատանքի ապահովում և այլն), քրեակատարողական հիմնարկների պայմաններում դրա իրականացումը առաջացնում է մի շարք մարտահրավերներ: Ըստ էության պետությունը փորձում է ձևավորել ինքնուրույն, պատասխանատու և

օրինապահ քաղաքացի՝ նրան պահելով այնպիսի արհեստական միջավայրում, որն ի սկզբանե ձևավորված է անձի ինքնուրույնությունը ճնշելու և սոցիալական կապերից զրկելու տրամաբանությամբ, համընդհանուր վերահսկողության ներքո:

Թերևս ակնհայտ է, որ քրեակատարողական հիմնարկները շատ հաճախ ունենում են հակառակ ազդեցություն: Այսինքն՝ անձը հիմնարկից դուրս է գալիս ոչ թե վերասոցիալականացված, այլ հակառակը՝ որոշ հանցանքների կատարման մեջ առավել հմտացած կամ առնվազն հանցավոր վարքագծի արդյունավետության ամրապնդված վճռակալությամբ: Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ հանձնարարականի նախաբանում ևս հղում է կատարվում հետազոտությունների, և արձանագրվում է, որ ազատությունից զրկումը հաճախ ունի բացասական հետևանքներ և չի ապահովում անձանց վերականգնումը:

Ուստի կարևոր է իրատեսական լինել դատապարտյալի վերասոցիալականացման ուղղությամբ տարվող աշխատանքների արդյունավետության ապահովման համատեքստում քրեակատարողական միջավայրի խնդիրների տեսանկյունից:

Առհասարակ քրեակատարողական հիմնարկների առնչությամբ առկա են տարբեր քննադատություններ, որոնք հիմնականում արտահայտվում են հետևյալ ուղղություններով.

- քրեակատարողական հիմնարկը բավարար չափով «ուղղիչ» չէ, այլ խոսքով քրեակատարողական «տեխնիկան» լիովին ձևավորված չէ և գտնվում է սաղմնային վիճակում,

- էությամբ «ուղղիչ» քրեակատարողական հիմնարկը պատժողական տեսանկյունից թույլ է և տնտեսական առումով կրկնակի սխալ՝ դրա բարձր ծախսի և դեղիկվենտ վարքի վերացման անկարողության պատճառով:

Այսինքն՝ առաջին գաղափարի համաձայն՝ քրեակատարողական հիմնարկները չեն կարողանում կատարել հանցանք կատարած անձանց վերասոցիալականացման իրենց պարտականությունը, ուստի արդյունքում ստացվում է, որ պետության քաղաքականությունը բացառապես պատժողական է, և անձը պարզապես որոշակի ժամկետով պահվում է անազատության մեջ, հետագայում ազատվում և շարունակում ապրել իր չփոփոխված արժեհամակարգով և վարքային շեղվող դրսևորումներով: Սա, ինչպես նշվեց, հնարավոր սցենար է, սակայն անհրաժեշտ է նաև գնահատել, օրինակ, եվրոպական զարգացած երկրների քրեակատարողական հիմնարկներում ձևավորված մշակույթը և դրա արդյունքում՝ կրկնահանցավորության նվազումը, ինչը վկայում է այն մասին, որ ամեն դեպքում քրեակատարողական հիմնարկներում հնարավոր է ունենալ ձևավորված կայուն հա-

մակարգ, որը կատարում է վերասոցիալականացման իր գործառույթը:

Ինչ վերաբերում է հաջորդ ուղղությանը, ապա այն արտացոլում է քրեակատարողական հիմնարկների առնչությամբ առկա հակասականությունը՝ ընդհուպ մինչև պնդելով, որ «ուղղիչ» էություն ունեցող քրեակատարողական հիմնարկում պատժողական գործառույթ չի իրականացվում: Այս մոտեցումն արդարացված չի կարող լինել այն պարագայում, երբ քրեակատարողական հիմնարկն իրապես իրականացնում է իր «ուղղիչ» (վերասոցիալականացման) գործառույթը, քանի որ վերասոցիալականացման գործընթացի վերջնարդյունքում հասարակություն է վերադարձվում նրա լիիրավ անդամ, ով հետևում է հասարակությունում ընդունված նորմերին և կանոններին, և կրիտիկական իրավիճակում չի ընտրում շեղվող վարքագիծ:

Այս համատեքստում հատկանշական է, որ քրեակատարողական հիմնարկների մասին խոսելիս դրանք հաճախ ընկալվում են որպես պարզապես պատժի կատարման վայրեր, որտեղ անձինք պետք է կրեն զրկանքներ: Փաստացի, ի լրումն մարդասիրության սկզբունքի, մի կողմ է մղվում նաև այն, որ հիմնարկներում անձինք իրականացնում են իրենց կենսագործունեությունը, արթնանում են, գիրք կարդում, մարզվում, աշխատում, ունեն իրենց հետ համատեղ բնակվող անձինք, ստեղծագործում են և այլն: Նման պայմաններում անխուսափելիորեն ձևավորվում է համայնք, առկա են մարդկային տարբեր հարաբերություններ և շփումներ, վարքագծային փոփոխություններ: Այս տեսանկյունից էական է, որ քրեակատարողական հիմնարկներում ապահովվի նաև դատապարտյալների հետ պատշաճ աշխատանքների իրականացումը, որպեսզի ազատվելուց հետո նրանք կարողանան շարունակել իրենց կենսագործունեությունը, ինչը հավասարապես կարևոր է հենց հասարակության համար:

Խնդրո առարկայի հետ են կապված նաև քրեակատարողական հիմնարկում քրեական ենթամշակույթի առկայությամբ պայմանավորված մարտահրավերները: Մասնավորապես՝ եթե քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմը չկարողանա ապահովել պատշաճ անվտանգություն կամ անձին ցուցաբերել անհրաժեշտ օգնություն, առավել հավանական է քրեական ենթամշակույթ կրող դատապարտյալների ազդեցության տարածումը, այդպիսով՝ վերասոցիալականացման գործընթացի ձախողումը:

Հարկ է նշել սակայն, որ ներկայում քրեակատարողական հիմնարկում անվտանգության ապահովման առնչությամբ կան տարբեր մոտեցումներ, ինչպիսին է «դինամիկ անվտանգության» մոդելը, որի պայմաններում անվտանգության աշխատակիցները ծանոթ են դատապարտյալների խնդիրներին և կարիքներին, իսկ նրանց և դատապարտյալ-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ների միջև հարաբերությունները կրում են կառուցողական բնույթ:

Սակայն որքան էլ նշված հարաբերությունները լինեն կառուցողական, քրեակատարողական հիմնարկներում երկար ժամանակահատվածով գտնվելն ինքնին անձանց ժամանակավորապես անկարող է դարձնում արդեն ազատության մեջ կառավարելու առկա առօրյա կյանքի որոշակի տարրեր: Այն պայմանավորված է քրեակատարողական հիմնարկի բնույթով, սահմանված հստակ կանոնակարգով, ինչը տեղ չի թողնում անձանց որոշումների կայացման կամ այլ կերպ ինքնադրսևորման: Ուստի անհրաժեշտ է, որ դատապարտյալների հետ տարվող աշխատանքներն ուղղված լինեն ոչ թե «լավ դատապարտյալի», այլ ինքնուրույն անհատի ձևավորմանը:

Քրեակատարողական հիմնարկում գտնվելն ինքնին ունի իրեն բնորոշ որոշակի սահմանափակումներ, որոնք բացասաբար են ազդում անձի վրա: Այսպես, տեսության մեջ հայտնի է Սայքսի կողմից առանձնացված՝ ազատագրկման հետ կապված հինգ հիմնական սահմանափակումներ կամ գրկանքներ («pains of imprisonment»)՝ ազատության, սպրանքների ու ծառայությունների կորուստ, հակառակ սեռի հետ հարաբերությունների կորուստ, ինքնուրույնության և անվտանգության կորուստ⁴:

Կարծիք կա, որ ազատագրկված անձինք քրեակատարողական ռեժիմի պայմաններում անձնական պատասխանատվություն ստանձնելու խիստ սահմանափակ հնարավորություններ ունեն, ուստի քրեակատարողական հիմնարկը չի նախապատրաստում նրանց ազատվելուց հետո սեփական կյանքը տնօրինելուն: Մինչդեռ ժամանակակից տեխնոլոգիաները հնարավորություն կարող են ընձեռնել քրեակատարողական միջավայրն առավելազույնս մոտեցնել արտաքին աշխարհի պայմաններին՝ գործընթացները դարձնելով ավելի արդյունավետ և ազատագրկված անձանց շրջանում խրախուսելով ինքնապատասխանատվությունն ու ինքնակատարելագործումը⁵:

Այս առումով հարկ է նշել, որ տեղեկատվական տեխնոլոգիաներին հասանելիության բացակայությունը քրեակատարողական հիմնարկներում ևս կարող է խորացնել առկա հակասականությունը: Հաշվի առնելով տեխնոլոգիական առաջընթացի տեմպերը՝ երկար ժամանակ քրեակատարողական հիմնարկում գտնվող, թվային գրագիտություն և տեղեկատվական տեխնոլոգիաներին հասանելիություն չունեցող դատապարտյալը նաև թվային առումով է մեկուսացվում, և ազատվելուց հետո բախվում ինտեգրման էական խնդիրների: Ուստի, վերասոցիալականացման միջոցառումները պետք է հասցեագրեն նաև այս ոլորտը:

Քրեակատարողական հիմնարկի սահմանափակումների մասին խոսելիս հարկ է անդրադառ-

նալ սկանդինավյան պետություններում առավել տարածված «նորմալիզացիայի» կամ «նորմալության» գաղափարին: Այն ենթադրում է, որ քրեակատարողական հիմնարկների պայմանները պետք է հնարավորինս մոտ լինեն ազատության մեջ կյանքին՝ հաշվի առնելով նաև այն հիմնարար գաղափարը, որ անձին ազատությունից զրկելն արդեն իսկ պատիժ է, և լրացուցիչ սահմանափակումներ նախատեսելու անհրաժեշտությունը բացակայում է: Իհարկե արդեն իսկ հասկանալի է, որ քրեակատարողական հիմնարկները, միևնույնն է, չեն կարող համարժեք լինել հասարակությունում ապրելու պայմաններին, սակայն այս մոտեցումը մյուս կողմից կարող է նպաստել քրեակատարողական միջավայրի առանձնահատկությունների և վերասոցիալականացման միջև առկա հակասության չեզոքացմանը:

«Նորմալիզացիայի» գաղափարը ծագել է հոգեկան խնդիրներ ունեցող անձանց նկատմամբ ցուցաբերվող վերաբերմունքի համատեքստում, ապա կիրառվել է նաև ազատությունից զրկման ձևով պատիժ կրող անձանց նկատմամբ:

Այսպես, 20-րդ դարի երկրորդ կեսին Բենգտ Նիլյեն առաջինն էր, ով առաջ քաշեց հոգեկան խնդիրներ ունեցող անձանց պահման պայմանները հասարակությունում ապրելու ամենօրյա կենսապայմաններին հնարավորինս մնանեցնելու գաղափարը⁶: Նա առանձնացնում էր կյանքի որոշակի ասպեկտներ, որոնք ենթակա էին «նորմալիզացիայի», այդ թվում՝ օրվա, շաբաթվա, տարվա կանոնակարգ, անհատի նկատմամբ հարգանք և ինքնադրսևորվելու իրավունք, սեռական օրինաչափություններ, միջավայրի օրինաչափություններ և չափանիշներ և այլն:

Նա, հակառակվելով իր ընդդիմախոսներին, որոնք գտնում էին՝ կյանքի ասպեկտների առանձնացումը հանգեցնում է ստանդարտացման, նշում էր, որ «նորմալիզացիան» պետք է հանգեցնի անհատականացման, այլ ոչ թե ստանդարտացման: Տեսության մեջ այս մոտեցումը զարգացվել է՝ առանձնացնելով «նորմալ կյանք» ապրելու համար անհրաժեշտ այնպիսի բաղադրիչներ, ինչպիսիք են՝ գործունեության համար անհրաժեշտ վայրի առկայություն, տեղական համայնքի կողմից առաջարկվող ամենին մասնակցելու կամ դրանից օգտվելու իրավունք, տնտեսական և նյութական չափանիշների առկայություն, որոնք թույլատրում են անձին անձամբ գնելու այն, ինչ անհրաժեշտ է, իրենց առօրյա կյանքի վրա ազդելու հնարավորություն և այլն⁷:

Փաստորեն՝ «նորմալիզացիան» ենթադրում է, որ անձը պետք է շարունակի մնալ հասարակության լիիրավ անդամ՝ չունենալով միայն այն հնարավորությունները, որոնք կապված են ազատագրկման հետ:

«Նորմալիզացիայի» սկզբունքի բովանդակությունը բացահայտելու համար անհրաժեշտ է նախ ունենալ մի քանի կարևոր հարցի պատասխան: Այս համատեքստում տեսության մեջ արդարացիորեն առանձնացվում է հետևյալը՝ ի՞նչ է նշանակում «նորմալ կյանք» հասարակության մեջ, և քրեակատարողական հիմնարկում կյանքի ո՞ր ասպեկտները պետք է «նորմալիզացվեն» և ի՞նչ եղանակներով: Ընդգծվում է, որ տարբեր պետություններում առկա են տարբեր արժեքներ և չափանիշներ, ուստի «նորմալիզացիայի» վերաբերյալ ցանկացած ուսումնասիրություն պետք է համապատասխանեցվի տվյալ երկրի ընդհանուր քրեակատարողական և սոցիալական կոնտեքստին:

Վերջին պնդմամբ ակներև է տարբերություններում սոցիալական տարբերությունների առկայությունը, երբ, օրինակ, մեկ պետության քրեակատարողական հիմնարկը, որին համահունչ է տվյալ պետության «նորմալ» կենսապահովումը, կարող է ճիստություն թվալ մեկ այլ պետության հասարակության անդամների համար: Իհարկե այստեղ դեր են խաղում նաև տվյալ հասարակությունում առկա պատկերացումները պատժի և վերասոցիալականացման մասին:

Այնուամենայնիվ, նշված հարցերը ակնհայտ են դարձնում քրեակատարողական հիմնարկների տարատեսակ հակասություններ, մասնավորապես՝ քրեակատարողական հիմնարկում երբ են ակնկալվում այնպիսի պայմաններ, ինչպիսիք՝ ազատության մեջ, իսկ որ դեպքում՝ ոչ:

Այս հիմնահարցի օրինակ է բժշկական ծառայությունների մատուցումը, մասնավորապես՝ արդյոք «նորմալ» է ազատությունից զրկված անձանց համար բժշկական ծառայություններից օգտվելու նույն սակագները սահմանել, ինչ ազատության մեջ գտնվողների համար, թե՛ հակառակը՝ ապահովել անվճար բուժօգնության հնարավորություն: Առաջին հայացքից հավասար պահանջներ ապահովելը բխում է քրեակատարողական հիմնարկում ազատության մեջ առկա նույն պայմանները ապահովելու ձգտումից, սակայն այն հաշվի չի առնում ազատությունից զրկված անձանց բնորոշ խոցելիությունները:

Իհարկե առհասարակ անհրաժեշտ է, որ քրեակատարողական հիմնարկները ընդգրկվեն հանրային առողջապահական համակարգում՝ ապահովելով առնվազն այն անվճար ծառայությունները, որոնք անձը կստանար ազատության մեջ:

Սակայն մյուս կողմից՝ հասարակության համար անընկալելի կարող է թվալ հանցանք կատարած անձանց մատուցվող մնացած արտոնությունների սահմանում: Ուստի քրեակատարողական հիմնարկներում առհասարակ նմանատիպ արտոնությունների սահմանումը կարող է բախվել հասարակական դիմադրության, ինչը պայմանավորված է

պատմականորեն արմատացած այն պատկերացմամբ, որ քրեակատարողական հիմնարկում կենսապայմանները պարտադիր զիջեն ազատ և օրինապահ ամենախոցելի քաղաքացու կենսապայմաններին: Սակայն «նորմալիզացիան» պահանջում է հրաժարվել այս մոտեցումից՝ հաշվի առնելով մնացած պայմաններում դատապարտյալների վերասոցիալականացման, և ըստ այդմ՝ հասարակության անվտանգության ապահովման արդյունավետությունը:

«Նորմալության» սկզբունքի մեկ այլ կողմ ևս կա. ինչպես է դատապարտյալը պատկերացնում «նորմալ» կյանքը, որը մեկ անգամ ևս փաստում է, որ այս սկզբունքը կարող է լինել սուբյեկտիվ, և գործնականում դրա կիրառումը ոչ միանշանակ կարող է ընկալվել:

Այսպես՝ Ֆինլանդիայի բաց քրեակատարողական հիմնարկների դատապարտյալների շրջանում կատարված հարումների արդյունքներով վեր է հանվել նորմալության երեք նարրատիվ.

- 1) «նոստալգիկ» նորմալություն, որը հավասարակշռում է ազատագրվման և բնականոն կյանքի ընթացքի խզումը,
- 2) երևակայական նորմալություն, որն ուրվագծում է ապագան,
- 3) նորմալության վերաբերյալ ընդվզող հայացքներ, որոնց պարագայում թեև այն շարունակում է առկա լինել, սակայն իրավական և համընդհանուր ընդունված նորմերը կասկածի տակ են դրվում:

Այսինքն՝ առաջին նարրատիվի դեպքում անձի համար բնականոն է համարվում իր՝ մինչև ազատագրվման դատապարտվելն ունեցած կյանքին վերադարձը, երկրորդ դեպքում՝ այն ապագան և իրենց երազանքներն են, իսկ երրորդ դեպքում այն կրկին պարունակում է որոշակի նոստալգիկ տարրեր, սակայն անձը նորմալության մեջ ներառում է նաև հասարակությունում ընդունված կանոններին հակասող նորմեր (օրինակ՝ թմրանյութերի օգտագործում): Ակնհայտ է, որ վերջին դեպքում անձի հետ պետք է տանել նաև թիրախային հոգեբանական աշխատանքներ՝ նրա ընկալումներում «նորմալ կյանք»-ի վերափոխման համար, որի արդյունքում անձը հետագայում ինքնուրույն որոշում կկայացնի հրաժարվելու հանցավոր վարքագծից:

Ինչպես հայտնի է, քրեակատարողական հիմնարկները սահմանափակ հնարավորություններ են տալիս անձին՝ ինքնուրույն որոշումներ կայացնելու: Ուստի «նորմալիզացիայի» սկզբունքը պահանջում է նաև քրեակատարողական հիմնարկներում ապահովել անձի ինքնուրույնության լայն հնարավորություններ: Հակառակ պարագայում նա ենթագիտակցաբար հավատում է, որ իր որոշումներից ոչինչ կախված չէ, և երբ հայտնվում է ազատության մեջ, չի արդարացնում նախաձեռնող վարքագիծ

www.aradaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

դրսևորելու վերաբերյալ հասարակության ակնկալիքը (օրինակ՝ գտնել աշխատանք, վարձել բնակարան, վճարել հարկեր և այլն)՝ ի վերջո կրկին հակված լինելով շեղվող վարքագծի:

Այն ենթադրում է, օրինակ, իր մասնավոր տարածքի զգացում, այդ թվում՝ սեփական խցի բանալի ունենալը, դրանում լուսավորության կառավարումը կամ այլ դատապարտյալների հետ համատեղ ստեղծագործական աշխատանքը: «Նորմալիզացիայի» ապահովմամբ հայտնի, նորվեգական «Հալդեն» քրեակատարողական հիմնարկի դատապարտյալները, օրինակ, նշել են, որ իրենց խցերից ազատորեն դուրս գալու և վերադառնալու, լուսավորությունը կարգավորելու և խցի պատերին անձնական լուսանկարներ փակցնելու հնարավորությունները համատեղ օգնել են իրենց տարածքում ստեղծել մասնավոր կյանքի և նորմալության զգացում¹¹:

Վերասոցիալականացման գործընթացի արդյունավետության տեսանկյունից կարևոր են նաև հիմնարկի կառուցվածքային առանձնահատկությունները, ուստի քրեակատարողական հիմնարկներում անհրաժեշտ է, օրինակ, շփումների համար նախատեսված հատվածներ, խցերի առավել հարմարավետ կառուցվածք, արտադրական տարածքներ և այլն: Սա հավասարապես վերաբերում է դինամիկ անվտանգության ապահովման կառուցվածքային պայմանների նախատեսմանը, այդ թվում՝ խցերի և անվտանգության աշխատակիցների սենյակների միջև հնարավորինս սահմանափակ պատնեշների առկայությանը, թափանցիկության տարրերի ապահովմանը և այլն:

Հարկ է նշել, որ քրեակատարողական հիմնարկների և ազատության մեջ առկա պայմանների հնարավորինս մոտեցնելու ձգտումը, կամ այլ կերպ՝ «նորմալիզացիայի» սկզբունքի կիրառումը, վերասոցիալականացման տեսանկյունից կունենա դրական ազդեցություն:

Հատկանշական է, որ այս սկզբունքը այս կամ այն կերպ իր արտացոլումն է ստացել նաև միջազգային իրավական տարբեր փաստաթղթերում: Այսպես.

Դատապարտյալների հետ վարվեցողության նվազագույն ստանդարտ վերանայված կանոնների (Մանդելայի կանոններ)¹² 3-րդ կանոնի համաձայն՝ ազատագրվումը և այլ միջոցները, որոնք հանգեցնում են անձի մեկուսացմանը արտաքին աշխարհից, արդեն իսկ տառապանք են պատճառում հենց այն փաստով, որ անձին զրկում են ազատությունից և ինքնորոշման իրավունքից: Հետևաբար, քրեակատարողական հիմնարկը չպետք է ավելորդ կերպով ծանրացնի նման իրավիճակին բնորոշ տառապանքը՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա հիմնավորված է մեկուսացման անհրաժեշտությամբ կամ կարգապահության պահպանմամբ:

Մանդելայի 5-րդ կանոնի 1-ին կետի համաձայն՝ քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմը պետք է ձգտի նվազեցնել քրեակատարողական հիմնարկում և ազատության մեջ կյանքի ցանկացած տարբերություն, որոնք նվազեցնում են դատապարտյալների պատասխանատվությունը կամ նրանց արժանապատվությունը: Այս համատեքստում խոսվում է նաև ֆիզիկական, հոգեկան կամ այլ հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար խելամիտ պայմանների ապահովման մասին:

Մանդելայի կանոնները նաև շեշտադրում են ազատագրված անձանց՝ պարբերաբար առավել կարևոր նորություններին տեղեկացվելու (63-րդ կանոն), գրադարանից օգտվելու (64-րդ կանոն) և այլ հնարավորությունների մասին, ինչը ևս նպատակ ունի անձանց համար ապահովելու ազատության մեջ կյանքին հնարավորինս համարժեք պայմաններ: Իսկ 99-րդ կանոնն ընդգծում է, որ քրեակատարողական հիմնարկներում աշխատանքի կազմակերպումն ու մեթոդները պետք է հնարավորինս նման լինեն հիմնարկներից դուրս առկա համանման աշխատանքին, որպեսզի ազատագրված անձինք նախապատրաստվեն բնականոն մասնագիտական կյանքի:

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեն¹³ և շեշտել է, որ քրեակատարողական հիմնարկում կյանքը պետք է կազմակերպվի այնպես, որ հնարավորինս մոտ լինի համայնքային կյանքի իրողություններին («նորմալիզացիայի» սկզբունք):

Քրեակատարողական միջավայրի հսկասահանությունը կապվում է նաև անձի՝ վերասոցիալականացման գործընթացներին մասնակցելու մոտիվացիային: Առաջին հերթին, հանցավոր ճանապարհն ընտրելու գործոններից մեկը կարող է լինել անձի՝ որոշակի մասնագիտություն կամ աշխատանք չունենալու փաստը, ինչը ենթադրում է, որ քրեակատարողական հիմնարկն իր վրա է վերցնում պարտավորություն՝ հիմնարկի սահմանափակ պայմաններում անձին շահագրգռել ստանալու նոր մասնագիտություն կամ ներգրավվելու այս կամ այն աշխատանքում: Բացի այդ, երբեմն դատապարտյալները կարող են, օրինակ, պայմանական վաղաժամկետ ազատման նպատակով պարզապես մասնակցել տարատեսակ միջոցառումների (շաշկու, շախմատի, մրցաշար, մարզական մրցաշար և այլն), ինչը կկրի ձևական բնույթ և չի ունենա բովանդակային, դրական ազդեցություն վերասոցիալականացման վրա:

Բացի այդ, թեև հայտնի է քրեակատարողական հիմնարկներում կրթական ծրագրերին մասնակցության դրական ազդեցությունը կրկնահանցագործության կանխման վրա¹⁴, սակայն իրատեսական է, որ բարի մտադրություններ ունեցող մասնագետների հետ դրվագային շփումը մի քանի շաբաթվա կամ, լավագույն դեպքում, մի քանի ամսվա

www.aradaradatuynjournal.com

ընթացքում, կարող է անբավարար լինել չեզոքացնելու մի ամբողջ կյանքի ընթացքում կուտակված բացասական հակումները :

Ուստի կրթական և սոցիալական բնույթի միջոցառումները կրկին պետք է համակցված լինեն անձի հետ հոգեբանական ակտիվ աշխատանքների, այդ թվում՝ կոգնիտիվ-վարքաբանական թերապիայի իրականացմամբ, որպեսզի ունենան որոշակի դրական ազդեցություն անձի վերասոցիալականացման համար:

Եզրակացություն

Քրեակատարողական համակարգի արդի մարտահրավերների համապարփակ վերլուծությունը թույլ է տալիս արձանագրել, որ քրեակատարողական միջավայրին բնորոշ սահմանափակումների և վերասոցիալականացման էության միջև հակասությունները վերացնելու հիմնական ճանապարհը քրեակատարողական միջավայրի վերափոխումն է, որի արդյունքում անձի մեկուսացումը միտված չէ նրա չեզոքացմանը կամ սոցիալական դեգրադացիային:

Այլ խոսքով՝ թեև քրեակատարողական հիմնարկում ազատագրվման էությունը անձի մեկուսացումն է հասարակությունից և նրա կենսագործունեության վերահսկումը, այն կարող է նաև ապահովել այնպիսի հնարավորություններ, որոնք միտված կլինեն տրամագծորեն հակառակ՝ անձին դեպի հասարակություն կյանքի լիարժեք պատ-

րաստելու նպատակին, կտվորեցնեն անձին լինել համայնքի մի մասը, ունենալ սեփական տարածքը, նպատակները, օրակարգը, հետաքրքրությունները, մասնագիտությունն ու աշխատանքը:

Այս իմաստով դատապարտյալի վերասոցիալականացման գործընթացի արդյունավետությունը կապված է քրեակատարողական հիմնարկի պայմաններում անձի ինքնուրույնության խթանման և «նորմալիզացիայի» սկզբունքի գործնական կիրառման հետ: Ուստի անհրաժեշտ է քրեակատարողական հիմնարկում ապահովել հասարակության կյանքին համարժեք պայմաններ, զերծ մնալ այն սահմանափակումներից, որոնք չեն բխում անձի ռիսկայնությունից, ինչպես նաև հնարավորություններ ստեղծել անձի՝ որոշումների կայացման ունակությունը զարգացնելու համար: Այն ենթադրում է նաև ընդհանուր առմամբ քրեակատարողական հիմնարկի պատժիչ-հսկողական գործառույթից անցում դեպի դինամիկ անվտանգության համակարգ, որտեղ անձնակազմի և դատապարտյալների միջև կառուցողական փոխհարաբերությունները դառնում են անվտանգության և վերասոցիալականացման նախադրյալ:

¹ Տե՛ս Recommendation Rec(2003)22 of the Committee of Ministers to member states on conditional release (parole), հասանելի է՝ <https://search.coe.int/cm?i=09000016805df03f>, ընդունվել է 2003 թվականի սեպտեմբերի 17-ին, վերջին պայցելություն՝ 2026 թվականի ապրիլի 6:

² Տե՛ս Koulouris K. N., Foucault’s seven universal maxims of the good “penitentiary condition” and the warehousing prison in Greece: distancing, deregulation and denial as determinants of the relation between the punitive procedure and the penitentiary technique, p. 1802, հասանելի է՝ http://crime-in-crisis.com/en/wp-content/uploads/2017/06/85-KOULOURIS-KOURAKIS-FS_Final_Draft_26.4.17.pdf, հրատարակման ամսաթիվ՝ 2017 թվականի հունիսի 13, վերջին պայցելություն՝ 2026 թվականի ապրիլի 6:

³ Տե՛ս Goffman E., Asylums, Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates, Penguin Books, 2022, քք. 12-13.

⁴ Տե՛ս McKendy L., Ricciardelli R., The Pains of Imprisonment and Contemporary Prisoner Culture in Canada, The Prison Journal, 2021, Sage Publications, p. 529.

⁵ Տե՛ս McDougall C., Pearson D.A.S., Technology as a Means of rehabilitation: A Measurable Impact on Reducing Crime, The Palgrave Handbook of International Cybercrime and Cyberdeviance, (editors: Holt T.J., Bossler A.M.) 2020, p. 184.

⁶ Տե՛ս De Vos, H., Beyond Scandinavian Exceptionalism. Palgrave Studies in Prisons and Penology, Palgrave Macmillan, Cham., 2023, p. 2.

⁷ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 3:

⁸ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 10:

⁹ Տե՛ս De Vos, H., նույն տեղում, էջ 24:

¹⁰ Տե՛ս Villman E., Narratives of normality: Finnish prisoners envisioning their future, Punishment and Society, 2023, p. 93.

¹¹ Տե՛ս Engstrom, K. V., Ginneken, E. F. J. C. van, What is ethical prison architecture?: An exploration of prison design and wellbeing, Prison Service Journal, 2023(267), p. 33.

www.aradaradutyjournal.com

¹² Տե՛ս The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules), ընդունվել է 2015 թվականի դեկտեմբերի 17-ին, հասանելի է՝ https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-book.pdf, վերջին այցելություն՝ 2026 թվականի ապրիլի 6:

¹³ Տե՛ս Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to Member States on the Management by Prison Administrations of Life Sentence and other Long-Term Prisoners, հասանելի է՝ <https://pjp-eu.coe.int/documents/41781569/42171329/CMRec+%282003%29+23+on+the+management+of+life+sentence+and+other+long+term+prisoners.pdf/bb16b837-7a88-4b12-b9e8-803c734a6117> ընդունվել է 2003 թվականի հոկտեմբերի 9-ին, վերջին այցելություն՝ 2026 թվականի ապրիլի 6:

¹⁴ Տե՛ս Golgher, A. B., Souza, R. G. d., & Silva, B. F. A. d., Associations between prison recidivism and working and educational experiences during deprivation of liberty. *Revista Brasileira de Segurança POblica*, 18(2), 2024, p. 216.

¹⁵ Տե՛ս McSweeney T., Hough M., Supporting offenders with multiple needs: Lessons for the “mixed economy” model of service provision, *Criminology & Criminal Justice* 6(1), 2006, p. 117.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. De Vos, H., *Beyond Scandinavian Exceptionalism*. Palgrave Studies in Prisons and Penology, Palgrave Macmillan, Cham., 2023.
2. Engstrom, K. V., Ginneken, E. F. J. C. van, *What is ethical prison architecture?: An exploration of prison design and wellbeing*, *Prison Service Journal*, 2023(267), pp. 29-37.
3. Goffman E., *Asylums, Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, Penguin Books, 2022.
4. Golgher, A. B., Souza, R. G. d., Silva, B. F. A. d., Associations between prison recidivism and working and educational experiences during deprivation of liberty. *Revista Brasileira de Segurança POblica*, 18(2), 2024, pp. 214-23.
5. Koulouris K. N., Foucault’s seven universal maxims of the good “penitentiary condition” and the warehousing prison in Greece: distancing, deregulation and denial as determinants of the relation between the punitive procedure and the penitentiary technique, p. 1802, հասանելի է՝ http://crime-in-crisis.com/en/wp-content/uploads/2017/06/85-KOULOURIS-KOURAKIS-FS_Final_Draft_26.4.17.pdf, հրատարակման ամսաթիվ՝ 2017 թվականի հունիսի 13, վերջին այցելություն՝ 2026 թվականի ապրիլի 6:
6. McDougall C., Pearson D.A.S., *Technology as a Means of rehabilitation: A Measurable Impact on Reducing Crime*, *The Palgrave Handbook of International Cybercrime and Cyberdeviance*, (editors: Holt T.J., Bossler A.M.) 2020, pp. 185-204.
7. McKendy L., Ricciardelli R., *The Pains of Imprisonment and Contemporary Prisoner Culture in Canada*, *The Prison Journal*, 2021, Sage Publications, pp. 528-552.
8. McSweeney T., Hough M., Supporting offenders with multiple needs: Lessons for the “mixed economy” model of service provision, *Criminology & Criminal Justice* 6(1), 2006, pp. 107-125.
9. Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to Member States on the Management by Prison Administrations of Life Sentence and other Long-Term Prisoners, հասանելի է՝ <https://pjp-eu.coe.int/documents/41781569/42171329/CMRec+%282003%29+23+on+the+management+of+life+sentence+and+other+long+term+prisoners.pdf/bb16b837-7a88-4b12-b9e8-803c734a6117> ընդունվել է 2003 թվականի հոկտեմբերի 9-ին, վերջին այցելություն՝ 2026 թվականի ապրիլի 6:
10. Recommendation Rec(2003)22 of the Committee of Ministers to member states on conditional release (parole), հասանելի է՝ <https://search.coe.int/cm?i=09000016805df03f>, ընդունվել է 2003 թվականի սեպտեմբերի 17-ին, վերջին այցելություն՝ 2026 թվականի ապրիլի 6:
11. The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules), ընդունվել է 2015 թվականի դեկտեմբերի 17-ին, հասանելի է՝ https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-book.pdf, վերջին այցելություն՝ 2026 թվականի ապրիլի 6:
12. Villman E., *Narratives of normality: Finnish prisoners envisioning their future*, *Punishment and Society*, 2023, pp. 80-98.

References

1. De Vos, H., *Beyond Scandinavian Exceptionalism*. Palgrave Studies in Prisons and Penology, Palgrave Macmillan, Cham., 2023.
2. Engstrom, K. V., Ginneken, E. F. J. C. van, *What is ethical prison architecture?: An exploration of prison design and wellbeing*, *Prison Service Journal*, 2023(267), pp. 29-37.
3. Goffman E., *Asylums, Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, Penguin Books, 2022.
4. Golgher, A. B., Souza, R. G. d., Silva, B. F. A. d., Associations between prison recidivism and working and educational experiences during deprivation of liberty. *Revista Brasileira de Segurança POblica*, 18(2), 2024, pp. 214-23.
5. Koulouris K. N., Foucault’s seven universal maxims of the good “penitentiary condition” and the warehousing prison in Greece: distancing, deregulation and denial as determinants of the relation between the punitive procedure and the penitentiary technique, p. 1802, published on June 13, 2017, available at: http://crime-in-crisis.com/en/wp-content/uploads/2017/06/85-KOULOURIS-KOURAKIS-FS_Final_Draft_26.4.17.pdf, last accessed: April 6, 2026.

6. McDougall C., Pearson D.A.S., Technology as a Means of rehabilitation: A Measurable Impact on Reducing Crime, The Palgrave Handbook of International Cybercrime and Cyberdeviance, (editors: Holt T.J., Bossler A.M.) 2020, pp. 185-204.

7. McKendy L., Ricciardelli R., The Pains of Imprisonment and Contemporary Prisoner Culture in Canada, The Prison Journal, 2021, Sage Publications, pp. 528-552.

8. McSweeney T., Hough M., Supporting offenders with multiple needs: Lessons for the “mixed economy” model of service provision, Criminology & Criminal Justice 6(1), 2006, pp. 107-125.

9. Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to Member States on the Management by Prison Administrations of Life Sentence and other Long-Term Prisoners, adopted on October 9, 2003, available at: <https://pjp-eu.coe.int/documents/41781569/42171329/CMRec+%282003%29+23+on+the+management+of+life+sentence+and+other+long+term+prisoners.pdf/bb16b837-7a88-4b12-b9e8-803c734a6117>, last accessed: April 6, 2026.

10. Recommendation Rec(2003)22 of the Committee of Ministers to member states on conditional release (parole), adopted on September 17, 2003, available at: <https://search.coe.int/cm?i=09000016805df03f>, last accessed: April 6, 2026.

11. The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules), adopted on December 17, 2015, available at: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-book.pdf, last accessed: April 6, 2026.

12. Villman E., Narratives of normality: Finnish prisoners envisioning their future, Punishment and Society, 2023, pp. 80-98.

Рубина Мхитарян

Начальник департамента международного правового сотрудничества Министерства юстиции РА,
Аспирант кафедры уголовного права юридического факультета ЕГУ

РЕЗЮМЕ

Противоречивость пенитенциарной среды в контексте ресоциализации личности

При рассмотрении ресоциализации в качестве цели наказания, перед уголовно-исполнительными учреждениями ставится определенная задача: обеспечить изоляцию лица от общества соразмерную совершенному преступлению, и в то же время проводить с ним такую работу, в результате которой он вернется в общество, демонстрируя законопослушное поведение. Одновременное наличие указанных задач само по себе противоречиво, а их реализуемость воспринимается неоднозначно. Данная статья посвящена этой фундаментальной проблеме, в которой анализируются вызовы, связанные с обеспечением ресоциализации в уголовно-исполнительных учреждениях.

Ключевые слова: пенитенциарные учреждения, ресоциализация, нормализация

Rubina Mkhitaryan

Head of International Legal Cooperation Department
of the Ministry of Justice of the RA,
Student at the Chair of Criminal Law of the Faculty of Law of YSU

SUMMARY

The contradictory nature of the penitentiary environment from the perspective of offender resocialization

When resocialization is viewed as a goal of punishment, penitentiary institutions are faced with a certain task: ensuring the isolation of the individual from society proportionate to the crime committed, while concurrently conducting such work with the individual that will result in their return to society demonstrating law-abiding behavior. The simultaneous existence of these objectives is inherently contradictory, and their feasibility is perceived as ambiguous. This article is dedicated to this fundamental issue, analyzing the challenges associated with ensuring resocialization within penitentiary institutions.

Key words: penitentiary institutions, resocialization, normalization.

Բնագիրը ներկայացվել է 15.04.2026թ.
Ընդունվել է տպագրության 27.04.26թ.